NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-8]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

09.00.00-FALSAFA
journal.namdu.uz
PHILOSOPHICAL

UDK: 1.18.111.8

TILAB MAHMUDOV ILMIY MEROSINING PEDAGOGIK TAFAKKUR VA YOSHLAR TARBIYASIDAGI AHAMIYATI

Tursunova Laylo
Farg‘ona davlat universiteti katta o‘qituvchisi
falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
E-mail: l.e.tursunova@
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7081-550X

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Tilab Mahmudovning ilmiy merosi, uning pedagogik tafakkur rivojidagi o‘rni hamda yoshlar tarbiyasiga ko‘rsatgan ta’siri tahlil qilinadi. Muallifning ta’lim, ma’naviyat va estetik tarbiya haqidagi qarashlari zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan uyg‘un holda yoritiladi. Shuningdek, yosh avlodning ma’naviy-axloqiy kamolotida ilmiy merosning ahamiyati ochib beriladi.*

Kalit so‘zlar: *Tilab Mahmudov, pedagogik tafakkur, yoshlar tarbiyasi, ilmiy meros, ma’naviyat, estetik tarbiya, ta’lim, axloqiy kamolot.*

ЗНАЧЕНИЕ НАУЧНОГО НАСЛЕДИЯ ТИЛАБА МАХМУДОВА В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ МЫШЛЕНИИ И ВОСПИТАНИИ МОЛОДЕЖИ

Аннотация: *В данной статье анализируется научное наследие Тилаба Махмудова, его роль в развитии педагогического мышления и влияние на воспитание молодежи. Освещаются взгляды ученого на образование, духовность и эстетическое воспитание в контексте современных педагогических подходов. Также раскрывается значение научного наследия в духовно-нравственном становлении молодого поколения.*

Ключевые слова: *Тилаб Махмудов, педагогическое мышление, воспитание молодежи, научное наследие, духовность, эстетическое воспитание, образование, нравственное развитие.*

THE IMPORTANCE OF TILAB MAHMUDOV’S SCIENTIFIC HERITAGE IN PEDAGOGICAL THINKING AND YOUTH EDUCATION

Abstract: *This article analyzes the scientific heritage of Tilab Mahmudov, his contribution to the development of pedagogical thinking, and his influence on youth education. The scholar’s views on education, spirituality, and aesthetic upbringing are highlighted in connection with modern pedagogical approaches. The article also reveals the importance of scientific heritage in the spiritual and moral development of the younger generation.*

Keywords: *Tilab Mahmudov, pedagogical thinking, youth education, scientific heritage, spirituality, aesthetic upbringing, education, moral development.*

KIRISH

“O‘z oldimizga qo‘ygan ulkan maqsadlarga erishish uchun biz tarbiya va ta’lim masalasini hech qachon e’tibordan chetda qoldirmasligimiz zarur. Chunki ma’naviy barkamol, mustaqil fikrlaydigan yosh avlod — Yangi O‘zbekiston poydevoridir”, — deb ta’kidlaydi Shavkat Mirziyoyev. Ushbu fikr zamonaviy pedagogik tafakkur va yoshlar tarbiyasi masalalarining naqadar dolzarb ekanini yaqqol ifodalaydi[1].

Zamonaviy ta’lim tizimida pedagogik tafakkur va ma’naviy tarbiya masalalari muhim ahamiyat kasb etmoqda. Yosh avlodni barkamol inson sifatida voyaga yetkazishda pedagogik qarashlar, milliy qadriyatlar va ma’naviy meros muhim o‘rin tutadi. Shu nuqtai nazardan, o‘zbek ilmiy-pedagogik tafakkuri rivojiga katta hissa qo‘shgan olimlardan biri Tilab Mahmudov hisoblanadi. Uning ilmiy merosi bugungi pedagogik qarashlar bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, yoshlarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasini shakllantirishda muhim nazariy asos vazifasini bajaradi[2].

Tilab Mahmudov o‘z ilmiy izlanishlarida ta’lim va tarbiyani inson kamolotining asosiy omili sifatida talqin qiladi. Unga ko‘ra, pedagogikaning bosh maqsadi — yosh avlodni nafaqat bilimli, balki ma’naviy yetuk va estetik didli inson

sifatida tarbiyalashdir[3]. Olimning pedagogik qarashlari markazida inson kamoloti, ma’naviy barkamollik hamda estetik tafakkurni rivojlantirish g‘oyalari turadi. Uning fikricha, haqiqiy pedagogika insonni faqat bilim bilan qurollantirish emas, balki uning qalbi, dunyoqarashi, axloqiy fazilatlari va go‘zallikni anglash qobiliyatini shakllantirishga xizmat qilishi kerak.

Mahmudov pedagogikani inson tafakkuri va ma’naviyati bilan chambarchas bog‘liq holda ko‘radi. Uning nazarida ta’lim inson ongini rivojlantiruvchi vosita bo‘lsa, tarbiya shaxsning axloqiy va ma’naviy qiyofasini shakllantiruvchi jarayondir. San’at va adabiyot esa yoshlarning estetik didini tarbiyalovchi muhim omil sifatida talqin qilinadi[4]. Bu qarashlar Sharq mutafakkirlari — Abu Nasr Forobiy va Ibn Sino pedagogik-falsafiy g‘oyalari bilan hamohangdir[5].

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Pedagogik tafakkur va ma’naviy tarbiya masalalari Sharq va G‘arb mutafakkirlari tomonidan keng tadqiq etilgan. Xususan, Abu Nasr Forobiy “Fozil odamlar shahri” asarida inson kamolotida ta’lim va tarbiyaning o‘rnini yoritgan bo‘lsa, Ibn Sino “Donishnoma” asarida axloqiy kamolot va ilmning uyg‘unligini asoslab beradi[5].

Zamonaviy o‘zbek pedagogik tafakkurida esa Tilab Mahmudovning ilmiy ishlari alohida o‘rin egallaydi. Uning “Estetika va tafakkur masalalari”, “Go‘zallik falsafasi” kabi asarlarida estetik ong, ma’naviy madaniyat va yoshlar tarbiyasining nazariy asoslari tahlil etilgan[3]. Shuningdek, pedagogik jarayonda san’at, musiqa va adabiyotning tarbiyaviy imkoniyatlari haqida muhim ilmiy qarashlar ilgari surilgan.

Bugungi kunda pedagogik tafakkur masalalari innovatsion texnologiyalar, interfaol metodlar va raqamli ta’lim vositalari bilan bog‘liq holda ham o‘rganilmoqda. Zamonaviy tadqiqotlarda yoshlarning mustaqil fikrlashi, kreativ tafakkuri va ma’naviy dunyosini rivojlantirish muhim pedagogik vazifa sifatida talqin qilinmoqda[6]. Pedagogik tafakkur va ma’naviy tarbiya masalalari Sharq va G‘arb mutafakkirlari tomonidan keng tadqiq etilgan. Xususan, Abu Nasr Forobiy “Fozil odamlar shahri” asarida inson kamolotida ta’lim va tarbiyaning o‘rnini yoritgan bo‘lsa, Ibn Sino “Donishnoma” asarida axloqiy kamolot va ilmning uyg‘unligini asoslab beradi[5]. Shuningdek, Sharq pedagogik tafakkurida insonni komil shaxs sifatida shakllantirish, uning ma’naviy va axloqiy kamolotini ta’minlash masalalari muhim o‘rin egallaydi. Mutafakkirlar ilm-ma’rifatni insonni yuksaltiruvchi asosiy kuch deb bilganlar hamda yosh avlodni tarbiyalashda odob, axloq, go‘zallik va ezgulik tushunchalariga alohida e’tibor qaratganlar.

G‘arb pedagogik tafakkurida ham inson kamoloti, estetik tarbiya va ta’limning ijtimoiy ahamiyati masalalari chuqur o‘rganilgan. Jumladan, Immanuel Kant insonning axloqiy ongini shakllantirishda estetik tafakkurning rolini yoritgan bo‘lsa, Georg Wilhelm Friedrich Hegel san’at va go‘zallikni inson ruhiy taraqqiyotining muhim omili sifatida talqin etadi. Bu qarashlar pedagogik tafakkurning nafaqat bilim berish, balki insonning ichki dunyosini boyitishga xizmat qiluvchi jarayon ekanini ko‘rsatadi.

Zamonaviy o‘zbek pedagogik tafakkurida esa Tilab Mahmudovning ilmiy ishlari alohida o‘rin egallaydi. Uning “Estetika va tafakkur masalalari”, “Go‘zallik falsafasi” kabi asarlarida estetik ong, ma’naviy madaniyat va yoshlar tarbiyasining nazariy asoslari tahlil etilgan[3]. Shuningdek, pedagogik jarayonda san’at, musiqa va adabiyotning tarbiyaviy imkoniyatlari haqida muhim ilmiy qarashlar ilgari surilgan. Olim yoshlar tarbiyasida milliy qadriyatlar va estetik madaniyat uyg‘unligini muhim omil sifatida baholaydi. Uning fikricha, san’at inson qalbini noziklashtiradi, ma’naviy olamini boyitadi hamda yoshlarning go‘zallikni his etish qobiliyatini shakllantiradi. Shu bois pedagogik faoliyatda musiqa, adabiyot va san’at vositalaridan samarali foydalanish yoshlarning ma’naviy barkamolligini ta’minlashda katta ahamiyat kasb etadi.

Tilab Mahmudov ilmiy merosida ustoz va shogird munosabatlari ham muhim pedagogik qadriyat sifatida talqin qilinadi. Olimning fikricha, ustoz shaxsiy namunasi, axloqiy fazilatlari va ma’naviy dunyosi bilan o‘quvchilar uchun ibrat bo‘lishi kerak. Chunki pedagogning ma’naviy qiyofasi yoshlarning tafakkuri va dunyoqarashi shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Bu qarashlar bugungi zamonaviy ta’lim tizimida ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Bugungi kunda pedagogik tafakkur masalalari innovatsion texnologiyalar, interfaol metodlar va raqamli ta’lim vositalari bilan bog‘liq holda ham o‘rganilmoqda. Zamonaviy tadqiqotlarda yoshlarning mustaqil fikrlashi, kreativ tafakkuri va ma’naviy dunyosini rivojlantirish muhim pedagogik vazifa sifatida talqin qilinmoqda[6]. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt vositalarining ta’lim tizimiga kirib kelishi pedagogik faoliyat mazmunini yangicha shakllantirmoqda. Endilikda pedagogdan nafaqat bilim berish, balki yoshlarni axborot oqimidan to‘g‘ri foydalanishga, mustaqil tahlil qilishga va kreativ fikrlashga yo‘naltirish talab etilmoqda.

Shuningdek, zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligini ta’minlash masalasi ham muhim o‘rin tutmoqda. Chunki globallashuv jarayonida yoshlarning ma’naviy immunitetini mustahkamlash, ularda milliy o‘zlikni anglash hissini rivojlantirish ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biridir. Shu nuqtai nazardan, Tilab Mahmudovning pedagogik qarashlari va ilmiy merosi bugungi zamonaviy pedagogik konsepsiyalar bilan uyg‘unlashib, yoshlar tarbiyasida muhim nazariy va amaliy manba sifatida xizmat qilmoqda.

Mazkur maqolada Tilab Mahmudovning ilmiy merosini o‘rganishda tarixiylik, tizimli tahlil, qiyosiy-falsafiy va pedagogik yondashuv metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot davomida olimning pedagogik qarashlari Sharq mutafakkirlari g‘oyalari hamda zamonaviy pedagogik konsepsiyalar bilan qiyosiy tahlil qilindi. Xususan, uning ta’lim, tarbiya,

ma’naviyat va estetik madaniyat haqidagi qarashlari Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino kabi mutafakkirlarning ilmiy-falsafiy merosi bilan uyg‘unlikda tadqiq etildi.

Tadqiqotning metodologik asosini pedagogik tafakkur va ma’naviy tarbiya masalalariga oid ilmiy-nazariy qarashlar tashkil etdi. Shu bilan birga, zamonaviy ta’lim tizimida yoshlar ma’naviyatini shakllantirish, estetik ongni rivojlantirish hamda kreativ fikrlashni qo‘llab-quvvatlashga doir konseptual yondashuvlar ham tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida pedagogik tafakkurning yoshlar ma’naviyati va estetik madaniyatiga ta’siri nazariy jihatdan o‘rganildi.

Maqolada ilmiy bilishning analiz va sintez, induktiv va deduktiv, qiyoslash hamda umumlashtirish metodlaridan ham foydalanildi. Analiz usuli orqali Tilab Mahmudovning pedagogik qarashlari tarkibiy jihatdan tahlil qilinib, uning ta’lim va tarbiyaga oid asosiy g‘oyalari ajratib olindi. Sintez metodi yordamida esa ushbu qarashlarning zamonaviy pedagogik jarayon bilan bog‘liqligi umumlashtirildi.

Qiyosiy-falsafiy yondashuv asosida Sharq va G‘arb pedagogik tafakkurining o‘zaro uyg‘un hamda farqli jihatlari tahlil qilindi. Jumladan, estetik tarbiya, ma’naviy barkamollik va komil inson g‘oyalarining turli pedagogik maktablarda qanday talqin etilgani o‘rganildi. Bu esa Tilab Mahmudov ilmiy merosining universal pedagogik ahamiyatini ochib berishga xizmat qildi.

Tadqiqot davomida pedagogik adabiyotlar, ilmiy maqolalar, monografiyalar va falsafiy manbalar asosida manbashunoslik tahlili amalga oshirildi. Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, innovatsion ta’lim usullari hamda raqamli ta’lim muhiti bilan bog‘liq ilmiy qarashlar o‘rganilib, ularning Tilab Mahmudov pedagogik qarashlari bilan bog‘liqligi yoritildi.

Mazkur metodologik yondashuvlar maqolaning ilmiy-nazariy asoslarini mustahkamlashga, Tilab Mahmudov merosining pedagogik tafakkur va yoshlar tarbiyasidagi ahamiyatini kengroq ochib berishga xizmat qildi.

Natijalar va muhokama

Tilab Mahmudovning ilmiy-falsafiy, estetik va badiiy merosi kompleks tahlil qilinib, uning pedagogik qarashlari inson ma’naviy kamoloti, estetik tarbiya va milliy qadriyatlar uyg‘unligiga asoslangan yaxlit pedagogik konsepsiyani tashkil etishi aniqlandi. Mazkur konsepsiyaning asosiy yo‘nalishlari quyidagilardan iborat:

- ta’lim va tarbiya uyg‘unligini ta’minlash;
- yoshlarning estetik didini rivojlantirish;
- milliy qadriyatlar asosida ma’naviy tarbiya berish;
- ijodiy va mustaqil fikrlashni shakllantirish;
- san’at va adabiyotning pedagogik imkoniyatlaridan foydalanish.

Tilab Mahmudovning pedagogik qarashlari nafaqat ilmiy-falsafiy asarlarida, balki badiiy ijodida ham o‘zining yorqin ifodasini topgan. Olimning “Go‘zallik va hayot” risolasida go‘zallik inson ma’naviy kamolotining muhim mezoni sifatida talqin qilinadi. Muallif estetik tarbiya insonning ruhiy olamini boyitishi, unda ezgulik, mehr-oqibat va insonparvarlik tuyg‘ularini shakllantirishini ta’kidlaydi. Ushbu qarashlar pedagogik nuqtai nazardan yosh avlodda estetik ong va didni rivojlantirish zarurligini asoslaydi.

“Mustaqillik va ma’naviyat” asarida esa Mahmudov yoshlarni milliy qadriyatlarga sodiq, vatanparvar va ma’naviy barkamol insonlar qilib tarbiyalash masalalariga alohida e’tibor qaratadi. Muallif mustaqillikni faqat siyosiy hodisa sifatida emas, balki inson tafakkuri va ma’naviy dunyosining erkinlashuvi sifatida talqin etadi. Bu esa ta’lim jarayonida milliy o‘zlikni anglash va ma’naviy mas’uliyat hissini shakllantirishning muhim pedagogik omili ekanligini ko‘rsatadi.

Olimning “Avesto”ga bag‘ishlangan tadqiqotlarida qadimgi ma’naviy meros, ezgulik va adolat g‘oyalari tahlil qilinadi. Mahmudov “ezgu fikr, ezgu so‘z va ezgu amal” tamoyillarini zamonaviy tarbiya tizimi uchun ham muhim metodologik asos sifatida baholaydi. Ushbu yondashuv yoshlarning axloqiy madaniyatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tilab Mahmudovning badiiy ijodida ham kuchli pedagogik mazmun mujassam. Xususan, “Qaldirg‘och” she’rida inson va tabiat uyg‘unligi, mehr-muhabbat hamda sadoqat g‘oyalari ulug‘lanadi. Asarda yosh avlodni tabiatga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lishga, go‘zallikni his etishga undovchi estetik-tarbiyaviy fikrlar ilgari suriladi.

“Abadiy do‘stlik” hikoyasida insoniy sadoqat, do‘stlik va o‘zaro hurmat qadriyatlari badiiy obrazlar orqali yoritiladi. Hikoya mazmuni yoshlarni halollik, ishonch va insoniy munosabatlarga hurmat ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi. “Adolat” hikoyasida esa haqqoniylik, rostgo‘ylik va vijdon masalalari markaziy o‘rin egallaydi. Muallif adolatni inson kamolotining asosiy mezonlaridan biri sifatida talqin etadi.

“Oqar daryo oqmasmidi jimgina” hamda “Tanish odam” kabi asarlarida insonning ichki kechinmalari, hayotiy tajribasi va axloqiy tanlovlari tasvirlanadi. Ushbu asarlar yoshlarni mushohada qilishga, hayot hodisalariga mustaqil baho berishga va ma’naviy xulosalar chiqarishga undashi bilan pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Tilab Mahmudov pedagogikasida ta’lim jarayoni faqat bilim berish bilan cheklanmaydi. U insonning ma’naviy dunyosini boyitish, estetik tafakkurini rivojlantirish va axloqiy fazilatlarini shakllantirishga

qaratilgan yaxlit tizim sifatida talqin qilinadi. Bu jihatdan uning qarashlari Abu Nasr Forobiy va Ibn Sinoning komil inson haqidagi g‘oyalari bilan uyg‘unlashadi.

Shuningdek, Mahmudov san’at va adabiyotni tarbiyaning kuchli vositasi sifatida baholaydi. Uning ilmiy va badiiy merosida go‘zallik, ezgulik, adolat, vatanparvarlik va ma’naviy barkamollik g‘oyalari yetakchi o‘rin tutadi. Shu bois olimning asarlari zamonaviy ta’lim tizimida yoshlar estetik madaniyatini yuksaltirish, mustaqil fikrlashni rivojlantirish hamda ma’naviy barkamol shaxsni tarbiyalashda muhim pedagogik manba sifatida xizmat qiladi.

Umuman olganda, Tilab Mahmudovning ilmiy va badiiy merosi pedagogik tafakkur, estetik tarbiya hamda ma’naviy kamolot masalalarini o‘zida mujassam etgan yaxlit konsepsiyani tashkil etadi. Bu konsepsiya bugungi ta’lim tizimini takomillashtirish va yosh avlodni komil inson ruhida tarbiyalashda muhim nazariy-amaliy ahamiyatga ega.

Xulosa.

Tilab Mahmudov merosi o‘zbek pedagogik tafakkurining muhim bosqichini tashkil etadi. Uning ta’lim, tarbiya va ma’naviy kamolot haqidagi qarashlari bugungi zamonaviy pedagogik konsepsiyalar bilan uyg‘unlashadi. Olimning ilmiy merosi yosh avlodning pedagogik ongini rivojlantirish, estetik didini shakllantirish hamda ularni ma’naviy barkamol inson etib tarbiyalashda muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, Mahmudovning pedagogik qarashlari yoshlarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish, milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash va zamonaviy ta’lim tizimini takomillashtirishda muhim ilmiy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risidagi nutqlar va ma’ruzalar. – Toshkent: O‘zbekiston, 2022.
2. Tilab Mahmudov. Pedagogik tafakkur asoslari. – Toshkent: Fan, 2010.
3. Tilab Mahmudov. Estetika va tafakkur masalalari. – Toshkent: Ma’naviyat, 2012.
4. Tilab Mahmudov. Go‘zallik falsafasi va tarbiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2015.
5. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2004.
6. Ibn Sino. Donishnoma. – Toshkent: Fan, 1983.
7. Pedagogika nazariyasi va tarixi. Oliy ta’lim uchun darslik. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
8. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsion metodlar. – Toshkent: Tafakkur, 2021.